

**„NARODZINY I WCZESNA MŁODOŚĆ”
POLSKIEJ DYDAKTYKI WOJSKOWEJ.
RYS HISTORYCZNY DYSCYPLINY
Część I**

plk dr Krzysztof KRAKOWSKI
Akademia Obrony Narodowej

Abstract

The theoretical foundations of the teaching military were formed in Poland at the turn of the fifteenth and sixteenth century. The theoretical principles of the training of soldiers and commanders were put in theses on the art of war by many authors over the centuries. Mikołaj Rej, Łukasz Górnicki, Piotr Grabowski, Józef Wereszczyński, Szymon Marciusz were the most important people who laid the groundwork for the development of the teaching thought. There subsequently appeared studies and treatise of Stanisław Laski, Andrzej Frycz Modrzewski, Jan Tarnowski and Aleksander Maksymilian Fredro. The treatise of Jan Amos Komeński had a great influence on the contemporary theory and practice of education. There didn't exist a commanding or specialized school in the Republic of Poland preparing to exercise the leading functions in the structure of the contemporary armed forces. Its creation is due to the king Stanisław August Poniatowski and earlier Stanisław Leszczyński. The Knight's School was a successful attempt of upbringing and education in the spirit of patriotism for the future leaders. Later, many of its pupils became the commanders of the Uprising of Kościuszko and Poles – participants of later Napoleonic Wars. The creation of the Commission of National Education in 1773 enabled the members of the Commission of National Education – Adolf Kamiński, Antoni Popławski, Franciszek Bieliński, influencing on the form of preparing the young people for military service. These and other figures laid the groundwork for contemporary comprehended teaching military.

Key words – military didactics beginnings, theory of education, the Polish literature achievements.

Wprowadzenie

Kształtowanie się polskiej myśli dydaktycznej determinowane było zmianami, jakie zachodziły na tle religijnym, społecznym, politycznym i gospodarczym na przestrzeni wieków. W rozwoju podstaw myśli dydaktycznej dominującą rolę miało odrodzenie i panujący wtedy humanizm. W Polsce wieku XV i XVI następuje

otwarcie na dzieła Arystotelesa, Platona, Cycero, Ezopa ale jednocześnie dalej proces wychowawczy podtrzymywany jest działami Tomasza z Akwinu, Wincen- tego z Beauvais¹. W wieku XVI następuje rozwój szkolnictwa powszechnego, jeszcze parafialnego ale już kształcącego młodzież wszystkich trzech stanów w panującym duchu humanistycznym. Szlachta jako świadoma zmian zachodzą- cych na świecie garnie się do szkoły, poszukując wykształcenia humanistycznego, zwłaszcza wojskowego przede wszystkim poza granicami kraju, we Włoszech, Niderlandach, Węgrzech, Czechach. Sprowadzenie do Polski jezuitów w 1564 roku zapoczątkowało szeroką jak na owe czasy akcją edukacyjną i kaznodziejską wśród polskiej szlachty, mieszczaństwa i warstwy chłopskiej. Aż do kasaty zakonu w roku 1773 to jezuiti pełnili zasadnicze funkcje zarówno kapelanów, spowiedni- ków jak i wychowawców na dworach królewskich, szlacheckich i w misjach wiej- skich. System wychowawczy narodowy pozostaje w dobie renesansu jeszcze przez pewien czas pod wpływem J. Długosza – wychowawcy królów. Jednak stopniowo reformatorski, humanistyczny nurt rozpowszechnia się wraz z dalszym rozwojem myśli renesansowej.

Początki

Dziełem literatury polskiej traktującym o wychowaniu pojmowanym na miarę renesansu jest Mikołaja Reja „*Żywot człowieka poczciwego*” (część „*Żwierciadła*”). Struktura dzieła dostosowana jest do faz rozwoju człowieka i tak: księga I dotyczy okresu „*od urodzenia człowieka, ...do lat średnich*”, księga II porusza okres „*od średnich lat*”, księga III ujmuje okres ostatni „*poczciwych a sędziwych lat swo- ich*”². Jest to swoiste kompendium encyklopedyczne, podręcznikowe, w którym ujęto zarówno sprawy wychowania jak i wplątane w formę kazania problemy eg- zystencjalne, etyczne, moralne, finansów, obronności, polityczne w tym i polityki zagranicznej. Zarówno „*Żywot człowieka poczciwego*” M. Reja jak i kolejne dzieło piśmiennictwa – „*Dworzanin Polski*” Łukasza Górnickiego napisane są w zgodzie z panującą wtedy manierą pism parenetycznych (pouczających). Jest to przykład tzw. *pedagogiki szlacheckiej* stosowanej i rozbudowanej w późniejszym okresie przez Józefa Wereszczyńskiego „*Publica ze strony fundowania szkoły rycerskiej*” i Piotra Grabowskiego „*Polska niżna*”. W wojskowym kształceniu młodzieży szla- checkiej zarówno M. Rej jak i Ł. Górnicki ideał wychowania młodego szlachcica widzieli w kształceniu się w „*rzemiośle rycerskim*”, w praktyce w kolonizacji ziem wschodnich. Wereszczyński na Ukrainie „*w polach dzikich*”, miast Grabowski na ziemiach tatarskich „*Polska Niżna*”.

¹ J. Skoczek, *Wybór pism pedagogicznych Polski doby odrodzenia*, Wydawnictwo Zakładu im. Ossolińskich, Wrocław 1956, s. XI–XVII, XIX.

² M. Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, w: <http://literat.ug.edu.pl/zywot/index.htm>. 10.03.2013 r.

J. Wereszczyński poprzez utworzenie szkoły rycerskiej na Ukrainie dla przeszło dziesięciu tysięcy młodzieży podkreśla znaczenie wojskowego wychowania i przygotowania młodzieży szlacheckiej ale nie tylko jej. „*Niechby było szlacheckiego narodu cztery tysiące, cztery tysiące po kozacku a miernego i wiernego narodu niechby było piechoty dwa tysiące*”³ Młodzież ta pod kierunkiem hetmanów, poruczników, pułkowników, którzy w szkole tej pełnili by funkcję „rektora”, „doktorów albo mistrzów”, „dziekanów” szkolili by się „w polach dzikich” w sztuce wojowania. Jako biskup, Wereszczyński nadał dziełu formę moralizatorską, bliską kazaniu. Nie mniej jednak stanowi ona ważny wkład w rozwój wojskowej myśli dydaktycznej. Podobną kanwę przyjął P. Grabowski, ksiądz, proboszcz parnawski. Poprzez formę „przemowy do stanów koronnych” postuluje wychowanie młodzieży w swoistych koloniach stanu szlacheckiego, w których poprzez walkę z Tatarami i Turkami pomnażaliby by oni potęgę Rzeczypospolitej a sami przez tą praktyczną szkołę życia dopełnili swoistego wychowania⁴.

Dziełem wnoszącym znaczny wkład w rozwój pedagogiki w dobie odrodzenia a ponadto ujmującym szeroko kwestie kształcenia i wychowania wojskowego jest praca Szymona Mariciusa z Pilzna pt. „*O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*” (łac. *De scholis seu academiis libri duo*)⁵. Sz. Marycki wskazuje na konieczność wykształcenia królów, senatorów, duchownych, nawet wojskowych, nie tylko wodzów, ale i „prostego żołnierza”, którego nie zwalania od obowiązku studiów filozoficznych. Filozofia ma bowiem nauczyć żołnierza miłości ojczyzny i wpoić w niego świadomość znaczenia dobra publicznego⁶. Nie byłoby w tym nic dziwnego, że jak pisał Sz. Marycki *wy sławni dowódcy i rycerze, którzy walczyli pod hasłem prawego rycerstwa, jeżeli pomyślności życzyliście ojczyźnie i sobie, bądźcie o tym przekonani, że troska o naukę, wykształcenie i wychowanie tak samo obejmuje was i dzieci wasze, jak inne stany Rzeczypospolitej*⁷, gdyby nie fakt, że w Polsce tego okresu jak i w reszcie państw europejskich dominowała rola szlachty jako stanu odpowiedzialnego za obronę. Zawodowi żołnierze jeszcze nie funkcjonowali we współczesnym tego słowa znaczeniu. Żołnierza zaciężnego, jako kondotiera nie należy w tym wypadku mylić z obywatelem, żołnierzem zawodowym którym z racji odpowiedzialności za obronę kraju był sam szlachcic jako następca stanu rycerskiego. Sz. Marycki odróżniał przedmioty, które miały stanowić wiedzę pro-

³ Publikacja Księdza Jozepha Wereszczyńskiego [...] na Seymiki przez list objaśniona tak z strony fundowania Szkoły Rycerskiej synom Koronnym na Ukrainie iako też Krzyżaków według Reguły Malteńskiej [...] – Wereszczyński, Józef (ca 1530-ca 1599) w: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4109&from=FBC>, [12.04.2013].

⁴ P. Grabowski, *Polska niżna albo Osada Polska*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Kraków 1859, w: <http://delta.cbr.edu.pl/dlibra/doccontent?id=755&from=FBC>, [12.04.2013].

⁵ J. Skoczek, *Wybór...*, wyd. cyt., s. LX.

⁶ Tamże, s. LXI.

⁷ Ł. Kurdybacha, *Poglądy pedagogiczne Szymona Mareckiego*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty* tom 6, rocznik 1963, s.3–39, w: http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14&qt=IN_PAGE. [12.04.2013].

stego żołnierza oraz takie, które przeznaczał tylko dla hetmana i wyższych dowódców wojskowych. W jego programie do zasobu wiedzy ówczesnych oficerów sztabowych zaliczał: filozofię, arytmetykę, geometrię, astronomię oraz literaturę piękną. Warty podkreślenia jest szczególnie racjonalizm Maryckiego w podejściu do prowadzenia wojen. Podkreślał on, że *zwycięstwa czy klęski wojenne to nie wynik przypadku bądź wpływ sił metafizycznych, lecz skutek świadomego działania ludzkiego, odpowiedniej wiedzy, dokładnego rozumienia przyczyn i skutków każdego zjawiska, wczesnego zapobiegania ewentualnym trudnościom i umiejętne wykorzystywanie każdej przewagi nad wrogiem*⁸.

Podstawą wykształcenia dowódcy miała być zdaniem Maryckiego retoryka. To poprzez umiejętności retoryczne dowódca miał skutecznie zagrzewać żołnierzy do walki nawet w sytuacji trudnej i wymagającej poświęcenia. Dopiero później, można było skupić swój wysiłek na kształceniu przedmiotów wchodzących w trivium i quadrivium. Arytmetyka miała służyć ogólnemu rozwojowi a ponadto miała duże znaczenie w życiu wojskowym. Geometria pozwalała na naukę praktycznego rozwiązywania problemów takich jak: zakładanie obozów, tworzenie szyków bojowych, budowę maszyn oblężniczych, rozpoznawanie mocy umocnień. Wiele miejsca poświęcił astronomii, jako nauce pozwalającej na uświadomieniu prostego ludu i żołnierzy co do istoty zjawisk przyrodniczych a tym samym na rozpraszaniu przesądów i zabobonów.

Prosty żołnierz miał zaś opanować wiedzę patriotyczno-moralną pozwalającą mu na nie mierzenie spraw „*lokciem swej korzyści*” ale na kierowaniu się dobrem publicznym⁹. Poprzez zdobycie wiedzy patriotyczno-moralnej miał być żołnierz wierniejszy i bardziej wytrzymały na trudy i niepowodzenia.

Wśród jemu współczesnych Sz. Marycki nie zdobył szczególnego uznania. Jak zauważa Antoni Danysz w przedmowie do traktatu Sz. Maryckiego „*O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*” wydanego w 1925 roku w Krakowie ... *książka jego nie wywarła wielkiego wrażenia (...) a on sam popadł w zapomnienie*¹⁰. Przyczyn tego stanu należy upatrywać w panujących stosunkach społecznych, braku zainteresowania wykształceniem publicznym.

Andrzej Frycz Modrzewski, chociaż pedagogiem nie był to jednak sprawy wychowania i edukacji stanowiły w jego dziełach wiodący kierunek¹¹. W „*De Republica emendanda*” dowodzi znaczenia wychowania fizycznego dla przygotowania rycerskiego młodego człowieka, dla ogólnego rozwoju i wychowania obywatela¹². Po pierwsze, Modrzewski postuluje założenie akademii rycerskiej na wzór zachod-

⁸ Szymon Maricius z Pilzna, *O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*, Biblioteka Pisarzy Pedagogicznych, nr 4, Kraków 1925, w: Ł. Kurdybacha, *Poglądy ...*, wyd. cyt., s. 20.

⁹ Tamże, s. 19–20.

¹⁰ Sz. Marycius z Pilzna, *O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*, M. Arcta, Kraków 1925, s. 5, w: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=2506&from=FBC>, 03.07.2013 r.

¹¹ Księgi „*O obyczajach*”, „*O szkole*”.

¹² Modrzewski Andrzej Frycz, *O poprawie Rzeczypospolitej: O obyczajach, O prawach*, w: <http://literat.ug.edu.pl/bazylik/index.htm#spis>, [10.03.2013].

nioeuropejskich. Po drugie, wskazuje kierunek kształcenia i wychowania w studiach zagranicznych przykładając do nich szczególne znaczenie. Podróże i studia zagraniczne miały na celu poznanie obyczajów, systemu społecznego, prawa w państwach obcych aby później przełożyć je na gruncie narodowym.

Spośród teoretyków wojskowych najwybitniejszą postacią XVI wieku był Jan Tarnowski, który we wszystkich swoich dziełach a szczególnie w „*Consilium rations bellicae*”, „*Ustawy prawa ziemskiego polskiego*”, „*O obronie koronnej*”¹³ poruszał kwestie sztuki wojennej i prawa jednocześnie. Stąd też sąd, że pomimo sklasyfikowania „*Consilium ...*” jako traktatu teoretycznego jest to też spis praw – regulamin służby. W całym swym dorobku J. Tarnowski daje odczuć zarówno doskonałą znajomość rzemiosła żołnierskiego, jak i znajomość prawa powszechnego, czego przykładem mogą być „*Ustawy ...*”, dzieło wybitne. Wkładem J. Tarnowskiego w dydaktykę było znaczenie „*Consilium ...*” dla wychowania kolejnych pokoleń dowódców wojskowych Rzeczypospolitej.

W dorobku teoretycznym polskiej myśli wojskowej L. Wyszczelski podkreśla znaczenie takich dzieł jak: „*Spraw i postępów rycerskich i przewagi opisane krótkie z naukami w tej zacnej zabawie potrzebnymi*” Stanisława Łaskiego, „*Consilium rations bellicae*” Jana Tarnowskiego, „*Sprawa rycerska*” Marcina Bielskiego, „*Leges seu statuta ac privilegia Regniae*” Jakuba Przyłuskiego, „*Pouczenia wojenne*” Floriana Zebrzydowskiego, „*Księgi hetmańskie*” Stanisława Sarnickiego oraz „*O poprawie Rzeczypospolitej*” Andrzeja Frycza Modrzewskiego¹⁴ i inne mniej znane. Nie wszystkie z tych dzieł stanowią element dorobku teoretycznego dydaktyki wojskowej pojmowanej współcześnie. J. Bogusz do dzieł stanowiących dorobek wojskowej teorii dydaktycznej z okresu odrodzenia zalicza prace Jana Długosza, Stanisława Łaskiego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Szymona Mareckiego, Łukasza Górnickiego, Jana Tarnowskiego, Floriana Zebrzydowskiego, Bartosza Paprockiego i Jana Zamojskiego. Zdaniem autora do dorobku teoretycznego dydaktyki wojskowej należy dodatkowo zaliczyć „*Żwierciadło*” Mikołaja Reja, „*Publica ze strony fundowania szkoły rycerskiej*” J. Wereszczyńskiego i „*Polska niżna*” P. Grabowskiego.

Spośród przytoczonych wkład większości został już przedstawiony. Zdaniem autora, na uznanie zasługują wszyscy, ale szczególna uwaga należy się „*Księgom hetmańskim*” Stanisława Sarnickiego, które chociaż tylko w rękopisie (pozostają one w zbiorach Uniwersytetu Jagiellońskiego) to stanowią cenny wkład w teorię szkolenia wojsk. W księdze trzeciej (całość składa się z dziesięciu ksiąg rękopisu) Sarnicki przedstawił problematykę szkolenia żołnierzy i przygotowań wojennych państwa. Był zwolennikiem długotrwałych (natury organizacyjnej i szkoleniowej) przygotowań wojennych państwa. Postulował powołanie szkół jazdy przy woje-

¹³ K. J. Turowski, *Dzieła Jana Tarnowskiego*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Kraków 1858, w: http://books.google.pl/books?id=nmxBAQAAQAAJ&hl=pl&source=gbs_similarbooks. [10.03.2013].

¹⁴ L. Wyszczelski, *Historia myśli wojskowej, Część I (od powstania do końca XVIII w.)*, AON, Warszawa 1992, s. 148–178.

wództwach, prowadzenie wszechstronnego szkolenia piechoty w tym także w nabywaniu tężyzny fizycznej. Za wyszkolenie, jego zdaniem, odpowiadał hetman koronny i stanowiło to jedno z jego głównych zadań w okresie pokoju. Stanisław Sarnicki jest znany szczególnie z jednego z pierwszych tekstów w języku polskim o nurkowaniu¹⁵.

Wiek szesnasty nie służył rozwojowi kształcenia wojskowego. Jak pisze A. Knot *utarło się podówczas w sferach szlacheckich przekonanie, że znajomości sztuki wojennej nabywa się przez doświadczenie w obliczu nieprzyjaciela, na polu bitwy wśród wrzawy wojennej*¹⁶. Lecz chociaż wojen w tym wieku nie brakowało¹⁷, to aby zdobyć wykształcenie wojskowe wyjeżdżano najczęściej na studia za granicę. Przykładem są postacie Jana Tarnowskiego, Stanisława Żółkiewskiego, Stanisława Koniecpolskiego. Samouctwem, jako formą zdobywania doświadczenia wojennego w obozach wojskowych szczyli się Karol Chodkiewicz, Stefan Czarniecki i Jan III Sobieski¹⁸.

Wiek XVII i początek XVIII to stopniowy upadek szkolnictwa parafialnego, kościelnego, znaczenie Akademii Krakowskiej także maleje. W rozkwicie pozostaje jeszcze szkolnictwo jezuickie, spełniając rolę ośrodka konserwatywnego (Kolegium jezuickie) wraz ze swoim wysublimowanym programem humanistycznym¹⁹. W tym okresie na wzór postępowego humanisty wysuwa się osoba Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego, uczonego – humanisty z jednej strony a żołnierza a polityka z drugiej. Doskonale wykształcony, potrafił Zamoyski podkreślać i propagować znaczenie nauki i wykształcenia dla życia społecznego – *Nic w życiu bardziej pożytecznym i więcej upragnionym nie jest jak nauka i cnota*²⁰. Powołana przez kanclerza Akademia Zamoyska pozostawała co prawda równorzędna programem kształcenia ze szkołą średnią ale kształciła w duchu humanizmu w naukach filozoficznych – matematyce, logice z metafizyką, wymowie, etyka z polityką, prawie i medycynie. Była to szkoła szlachecka przygotowująca młodzież szlachecką do życia obywatelskiego i taki też był zamysł jej założyciela.

Siedemnasty wiek nie był korzystny dla rozwoju polskiej myśli wojskowej. Stąd też i dydaktyka wojskowa nie doczekała się dzieł wybitnych, pogłębiających jej dorobek teoretyczny. Jednak poszczególni uczeni próbowali rozbudzić zainteresowanie tą problematyką. Postacią znaczącą, która jako autor często kontrowersyjnych traktatów teoretycznych wniosła znaczny dorobek do teorii myśli wojskowej,

¹⁵ S. Sarnicki, *O zwyczaju morskiej bitwy*, w: J. Z. Lichański, *O zwyczaju morskiej bitwy*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983.

¹⁶ A. Kot, *Z przeszłości szkolnictwa wojskowego w Polsce*, Odbitka z Przyjaciela Szkoły, nr 16 z dnia 20 X 1928, Poznań 1928, s. 3.

¹⁷ W kolejności chronologicznej: II Wojna litewsko-moskiewska – 1500–1503, III Wojna litewsko-moskiewska w latach 1507–1508, IV Wojna litewsko-moskiewska 1512–1522, Wojna polsko-krzyżacka 1519–1521 (wojna pruska), V Wojna litewsko-moskiewska miała miejsce w latach 1534–1537, VI Wojna litewsko-rosyjska 1558–1570, Wojna Rzeczypospolitej z Gdańskiem 1576–1577, Wojna polsko-rosyjska 1577–1582.

¹⁸ Tamże, s. 3.

¹⁹ J. Skoczek, *Wybór ...*, wyd., cyt. s. CXXIV.

²⁰ Tamże, s. CXXVI.

był Aleksander Maksymilian Fredro. W dziele „*Pułku pieszego albo regimentu zatrzymanie i porządek*” postuluje Fredro zarówno zwiększenie liczebności, tego podstawowego jego zdaniem rodzaju wojsk, jak i stałe szkolenie pułków pieszych. W dziele „*Potrzebne considerate około porządku wojskowego i pospolitego ruszenia*” wskazuje Fredro na potrzebę szkolenia indywidualnego i zespołowego oddziałów jazdy polskiej, zwłaszcza pospolitego ruszenia, które jego zdaniem przedstawiło w tej materii duże braki²¹. Przeciwdziałaniem na taki stan rzeczy miało być zdaniem Fredry przeprowadzanie co miesięcznych praktycznych szkoleń bojowych przez rotmistrzów. W ocenie wielu badaczy pozostaje Fredro kontrowersyjny ze względu na częsty brak realności i utopijność swoich rozwiązań. W koncepcjach edukacyjnych Fredry stale pojawia się potrzeba kształcenia za granicą. Przy czym celem miało być, zdaniem Fredry, wyrobienie doświadczenia życiowego z jednej a rozszerzenie horyzontów umysłowych z drugiej strony. Szczegółne znaczenie przykładał Fredro do łączenia wiedzy teoretycznej ogólnej z teoretycznym i praktycznym wychowaniem wojskowo-rycerskim²². Fredro stworzył odrębną grupę nauk matematyczno-militarnych do której zaliczył matematykę i tzw. architekturę wojskową obejmującą strategię, taktykę i fortyfikacje. Uzupełnieniem miała być historia i retoryka. Czas wolny poświęcony, zdaniem Fredry, miał być na ćwiczenia rycersko-wojskowe do których zaliczał: strzelanie z łuku, biegi, skoki, jazdę konną, budowę szańców i fortyfikacji ziemnych, czy ich modeli z wosku, rozgrywanie bitew na planszach za pomocą rzeźbionych figur²³. Był przez to Fredro dydaktykiem i metodykiem zwracającym się w kierunku teoretyczno-praktycznego modelu wychowania wojskowego.

Pierwszy podręcznik, regulamin piechoty jest, zdaniem badaczy, dziełem Błażeja Lipowskiego i datowany jest na 1660 rok²⁴. B. Lipowski podkreślił duże braki w wyszkoleniu piechoty, która jego zdaniem była w Rzeczypospolitej w zaniedbaniu a kopijnicy, czy muszkietery nie byli nawet przez szlachtę uznawani za żołnierzy. Wyraz swej trosce dał w krótkim opisie składu, wyposażenia i wyćwiczenia żołnierza piechoty indywidualnie i w składzie kompani, czy pułku pieszego. Do czynności z bronią tj. muszkietem, czy spisą dodał kurs ćwiczeń szyków pieszych, różnych dla każdego rodzaju broni. Cały jeden rozdział poświęcił też ćwiczeniom wojskowym – „*ćwiczeniom w porządku wojennym*”.

Myśl pedagogiczna epoki oświecenia nieodłącznie kojarzona jest w Polsce z Janem Amosem Komeńskim. Wychowany w filozofii reformacyjnej Komeński jako Czech wygnany z kraju w czasie wojny trzydziestoletniej znajduje moźnych protektorów w Polsce, Szwecji, Niderlandach, Węgrzech i prowadzi działalność wychowawczą i naukową. Publikuje swoje największe dzieło „*Wielką dydaktykę*” nie

²¹ L. Wyszczelski, *Historia ...*, wyd. cyt., s. 169.

²² H. Barycz, *Andrzej Maksymilian Fredro wobec zagadnień wychowawczych*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1948, s. 36–37.

²³ Tamże, s. 49.

²⁴ B. Lipowski, *Piechotne ćwiczenie albo wojenność piesza*, w: <http://www.wbc.poznan.pl/Content/49192/directory.djvu>, [12.04.2013].

w Lesznie, gdzie w dobrach hr. Leszczyńskiego ją opracował, ale w Amsterdamie w 1657 roku, już po śmierci protektora. Przedstawia w niej zarys swojej reformy wychowania i nauczania. Akcentuje odwołanie do natury jako najlepszego nauczyciela. Wskazuje zasady, metody i środki do osiągnięcia dydaktycznego celu. Dokonana przez B. Suchodolskiego²⁵ analiza życia i dorobku Komeńskiego oraz wpływu jego dzieł na współczesnych i potomnych pozwala na tezę, że Komeński, chociaż był filozofem i pedagogiem miłującym pokój i o niego proszącym (*Panegersia, Głos pokoju, Hypomnemata, Anioł pokoju, Panaugia*) poprzez akcentowanie znaczenia wychowania i nauczania oraz wiedzy jako panaceum na niedoskonałości świata propagował filozofię wychowania, kształcenia ciągłego, pojmowanego współcześnie jako całościowe (*Pampaedia*)²⁶.

W oświeceniu rolę szczególną w rozwoju nauk pedagogicznych miał Stanisław Staszic. W dziele „*Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*”²⁷ zwraca uwagę na nauki przyrodnicze, historię narodową i wychowanie fizyczne, które miałyby przygotować młodzież do służby wojskowej, do obrony kraju. Postuluje program służby wojskowej każdego szlachcica zanim obejmie on jakikolwiek urząd państwowy. Staszic proponuje utrzymanie zdolności szlachty do obrony poprzez ćwiczenia wojskowe: „... *przypomnienia ćwiczeń wojskowych niechaj każdy ziemski i powiatowy urzędnik ma obowiązek zwoływać przynajmniej raz w rok podległą szlachtę urzędowi jego; a wojewoda co dwa lata z wszystkimi swego województwa obywatelami*”²⁸.

Rozwój dydaktyki wojskowej, rozumianej początkowo jako wychowanie wojskowe, nieodwrotnie związany jest ze szkolnictwem wojskowym. Chociaż pierwsze zamysły szkół rycerskich pojawiły się w działach J. Wereszczyńskiego i P. Grabowskiego to ich dalsze rozwinięcie musiało poczekać na królów: Władysława IV, Jana Kazimierza i Jana III Sobieskiego. Dojrzała ona przez niemal cały XVII i połowę XVIII w. aby ziścić się dopiero na obczyźnie za zasługą króla Polski Stanisława Leszczyńskiego. Założył on w Luneville, już jako książe Lotaryngii (po zrzeczeniu się korony w 1733 roku) w 1738 roku akademię rycerską, przeznaczoną po połowie dla Lotaryńczyków i Polaków. Szkoła przetrwała aż do 1766 roku. W jej programie kształcenia znalazły się m.in.: ćwiczenia wojskowe, nauka języków obcych, matematyka, historia. Kształciło się w niej średniorocznie dwunastu młodzieńców. Jak wskazuje A. Knot, wywarli oni duży wpływ na kształtowanie się myśli utworzenia szkoły rycerskiej w kraju²⁹.

W rozwoju dydaktyki wojskowej, zwłaszcza w jej instytucjonalnym ujęciu, duże znaczenie miało powołanie w 1765 roku przez króla Stanisława Augusta Ponia-

²⁵ B. Suchodolski, *Komeński*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1979.

²⁶ Tamże, s. 41.

²⁷ S. Staszic, *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, wyd. Warszawa 1787, w: M. Klimowicz, *Oświecenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 418.

²⁸ S. Staszic, *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, w: Polska Biblioteka Internetowa, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=6273. [12.04.2013].

²⁹ Tamże, s. 9.

towskiego Szkoły Rycerskiej określanej jako Korpus Kadetów. Jej utworzenie wiązało się z przyrzeczeniem Stanisława Augusta w *pacta conventa*. W ramach jej funkcjonowania w latach 1768–1794 ukończyło ją przeszło 650 kadetów i około 300 eksternów, którzy w trakcie nauki przeszli cykl od szkoły powszechnej (klasy VII i VI), poprzez poziom gimnazjalny (klasy V–III) do zbliżonego do wykładanego na uczelniach wyższych poziomu specjalistycznego (klasy II–I)³⁰. W dobie oświecenia to Szkoła Rycerska była prekursorem programowego ujęcia kształcenia kadr dowódczych przez pryzmat kształcenia ogólnego (na wszystkich poziomach kształcenia w tym okresie), wychowania patriotycznego, lansowanego przez dyrektorów nauk Johna Linda, Christophera Pflaiderera i Jana Michała Hube i wykształcenia wojskowego. Mieszanka wychowania obywatelskiego, treści kształcenia zespolonych duchem francuskiego encyklopedyzmu w połączeniu z praktyczną gruntowną niemiecką nauką sztuki wojennej w trakcie obozów letnich na Polach Ujazdowskich skutkowałą absolwentem, który stanowił elitę społeczeństwa polskiego. Korpus Kadetów stanowił szkołę dwojakiego rodzaju: ogólnokształcącą i wojskową. Co też pozwalało absolwentom na wybór zawodu po jej ukończeniu. Większość z nich pozostawała jednak w służbie wojskowej³¹. W okresie Księstwa Warszawskiego rozpoczęła funkcjonowanie, powołana do życia w 1809 roku Szkoła Aplikacji Artylerii i Inżynierii w Warszawie a później, bo w 1820 roku powołano szkołę o tej samej nazwie ale już pod auspicjami cara Mikołaja I. W przeciwieństwie do wcześniejszego pierwowzoru była to już uczelnia wojskowa realizująca program kształcenia politechnicznego, opierając się na doskonałych w tamtym okresie wzorcach francuskiej szkoły politechnicznej. Kształcono w cyklu dwu a później trzyletnim z przedmiotów ścisłych, języków obcych, ale także z taktyki, strategii, artylerii, fortyfikacji, topografii.³²

Ustanowienie na sejmie 1773 roku Komisji Edukacji Narodowej nie spowodowało istotnych zmian w kwestii wychowania wojskowego. Kształcenie w Korpusie Kadetów jako podległe bezpośrednio królowi pozostawało poza jurysdykcją Komisji a i samo jako stojące na wysokim poziomie nie wymagało reform systemowych. Pojawiły się w tym okresie prace teoretyków, członków Komisji – Adolfa Kamińskiego, „*Edukacja obywatelska*”, Antoniego Popławskiego, „*O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej*”, Franciszka Bielińskiego „*Sposobie Edukacji w XV listach*”.

F. Bieliński poświęca dużo uwagi edukacji obronnej społeczeństwa, którą identyfikuje, w liście szóstym, poprzez naukę sztuki wojennej, musztry stanowiącej o wyćwiczeniu żołnierza oraz, w liście dziesiątym, w edukacji politycznej. *Potrzeba młodym godziny pozwolić do wspólnych zabaw, a zatem żeby i na tych pożytecznie się bawili, przydaję moją uwagę. Każdy obywatel Rzeczypospolitej powi-*

³⁰ D. Kozerański, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947–1967*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005. s.19.

³¹ A. Kot, *Z przeszłości ...*, wyd. cyt., s. 11.

³² Tamże, s. 23.

nien być ojczyzny swojej obroną. Sztuka wojenna dzisiaj bardziej na porządnym wojsk obrocie, aniżeli na wrodzonej odwadze funduje się – a nie można by te rekreacji godziny na uczenie się musztry, szykowania etc. poświęcić? Nie natężenia rozumu, ale wzwyczajania to wszystko potrzebuje. (...) A tak gdy Ojczyzna w nagłej potrzebie obrony wyciągać będzie. Wszystka młodź wyćwiczona umiejętnym stanie się żołnierzem.”³³ „Młody w naukach wydoskonalony może być rozumnym człowiekiem, ale aby stał się pożytecznym obywatelem, odkryć mu potrzeba to wszystko, cokolwiek kraj ojczysty i sąsiadów obroty pożytecznego lub szkodliwego przynieść mogą; słowem, ukazać przynależy umiejętność rządu, a zatem naukę polityki (...)”³⁴.

A. Popławski w rozdziale „Jak może być w szkołach publicznych utrzymywana Edukacja Fizyczna, Chrześcijańska i Moralna” wskazuje na rozwiązanie problemu sprawności fizycznej poprzez wycieczki w pole, trzy razy w tygodniu aby poprzez grę w piłkę, biegi, ćwiczenie palcatem i inne ćwiczenia fizyczne w formie rekreacji doskonalić się. Jednak zasadniczym celem, jaki upatruje sobie A. Popławski jest ćwiczenie młodzieży w musztrze, marszach, „we wszystkich ewolucjach żołnierskich”. Zamiast strzelania (dopuszcza tylko ćwiczenia palcatem) nakazuje ćwiczenia w obronie placu i natarciu, zakładania i zwijania obozów. W tym celu proponował utrzymywanie przy szkołach publicznych po dwóch wysłużonych żołnierzy, którzy by występowali w roli instruktorów zajęć wojskowych³⁵. W podobnym tonie występowali też Ignacy Potocki, Hugo Kołłątaj czy Stanisław Staszic. Szczególny rozwój myśli dydaktycznej przypada na okres prób przywrócenia ograniczonej państwowości polskiej w dobie sejmku czteroletniego. Ale o tym w następnym artykule.

Wnioski końcowe

Dydaktyka wojskowa nie rozwinęła się jako oddzielna dyscyplina pedagogiczna w sposób rewolucyjny, a o jej dzisiejszym kształcie decydowały ewolucyjne osiągnięcia nauk utożsamianych dzisiaj ze sztuką wojenną – jej historią, historią wojen i wojskowości, dowodzeniem, taktyką, sztuką operacyjną i przypisanym do pedagogiki, wychowaniem wojskowym, które miało dużo większą rolę wychowawczą i edukacyjną niż obecnie. W swoim znaczeniu obejmowało całokształt procesów wychowawczych i edukacyjnych przysposabiających młode pokolenie do trudnej sztuki prowadzenia wojen i walki. Na szczególne uznanie w dorobku sztuki wojennej, jako podstawy teorii i praktyki szkolenia i wychowania wojsko-

³³ F. Bieliński, *Sposób edukacji w XV listach*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Kraków 1888, s. 63.

³⁴ Tamże, s. 94.

³⁵ A. Popławski, *O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej. Projekt Prześwietnej Komisji Edukacji Narodowej Korony Polskiej*, Warszawa 1775, s. 150–151, Zasoby Polskiej Biblioteki Internetowej, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=41445, [27.03.2013].

wego zasługuje piśmiennictwo M. Reja, Sz. Mariciusa, A.F. Modrzewskiego, J. Tarnowskiego, S. Sarnicki, A. M. Fredro a w ujęciu instytucjonalnym Akademia Rycerska – pierwsza szkoła wojskowa w Polsce.

Bibliografia

- Barycz H., *Andrzej Maksymilian Fredro wobec zagadnień wychowawczych*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1948.
- Bieliński F., *Sposób edukacji w XV listach*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Kraków 1888.
- Grabowski P., *Polska niżna albo Osada Polska*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Kraków 1859, w: <http://delta.cbr.edu.pl/dlibra/doccontent?id=755&from=FBC>, [12.04.2013].
- Kot A., *Z przeszłości szkolnictwa wojskowego w Polsce*, Odbitka z Przyjaciela Szkoły, nr 16 z dnia 20 X 1928, Poznań 1928.
- Kozerawski D., *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947–1967*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005.
- Kurdybacha Ł., *Poglądy pedagogiczne Szymona Mareckiego*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty* tom 6, rocznik 1963, ss.3–39, w: [http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14\\$16&qt=IN_PAGE](http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14$16&qt=IN_PAGE). [12.04.2013].
- Lichański J. Z., *O zwyczaju morskiej bitwy*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983.
- Lipowski B., *Piechotne ćwiczenie albo wojenność piesza*, w: <http://www.wbc.poznan.pl/Content/49192/directory.djvu>, [12.04.2013].
- Marycius Sz. z Pilzna, *O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*, M. Arcta, Kraków 1925, s. 5, w: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=2506&from=FBC>, 03.07.2013 r.
- Modrzewski A. Frycz, *O poprawie Rzeczypospolitej: O obyczajach, O prawach*, w: <http://literat.ug.edu.pl/bazylik/index.htm#spis>, [10.03.2013].
- Skoczek J., *Wybór pism pedagogicznych Polski doby odrodzenia*, Wydawnictwo Zakładu im. Ossolińskich, Wrocław 1956.
- Rej M., *Żywot człowieka poczciwego*, w: <http://literat.ug.edu.pl/zywot/index.htm>. [10.03.2013].
- Popławski A., *O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej, Projekt Prześwietnej Komisji Edukacji Narodowej Korony Polskiej*, Warszawa 1775, s. 150–151, Zasoby Polskiej Biblioteki Internetowej, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=41445, [27.03.2013].
- Publika Księdza Jozepha Wereszczyńskiego [...] na Seymiki przez list objaśniona tak z strony fundowania Szkoły Rycerskiej synom Koronnym na Ukrainie iako też Krzyżaków według Reguły Malteńskiej [...] – Wereszczyński, Józef (ca 1530-ca 1599) w: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4109&from=FBC>, [12.04.2013].
- Staszic S., *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, wyd. Warszawa 1787, w: M. Klimowicz, *Oświecenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998
- Staszic S., *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, w: Polska Biblioteka Internetowa, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=6273. [12.04.2013].
- Suchodolski B., *Komeński*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1979.

Turowski K. J., *Dzieła Jana Tarnowskiego*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Kraków 1858, w: http://books.google.pl/books?id=nmxAAAAQAAJ&hl=pl&source=gbs_similarbooks. [10.03.2013].

Wyszczelski L., *Historia myśli wojskowej, Część I (od powstania do końca XVIII w.)*, AON, Warszawa 1992.

“THE BIRTH AND THE EARLY YOUTH” OF THE POLISH MILITARY DIDACTICS. A HISTORICAL OUTLINE OF THE DISCIPLINE - PART I

Abstract

The theoretical foundations of military teaching were formed in Poland at the turn of the fifteenth and sixteenth centuries. The theoretical principles of the training of soldiers and commanders were put in theses on the art of war by many authors over the centuries. Mikołaj Rej, Łukasz Górnicki, Piotr Grabowski, Józef Wereszczyński, and Szymon Marcius were the most important people who laid the groundwork for the development of the teaching of thought. There subsequently appeared studies and treatise of Stanisław Laski, Andrzej Frycz Modrzewski, Jan Tarnowski and Aleksander Maksymilian Fredro. The treatise of Jan Amos Komeński had a great influence on the contemporary theory and practice of education. There didn't exist a commanding or specialized school in the Republic of Poland which was prepared to exercise the leading functions in the structure of the contemporary armed forces. It's creation is due to King Stanisław August Poniatowski and earlier Stanisław Leszczyński. The Knight's School was a successful attempt at bringing up and educating young poles in the spirit of patriotism; to be the future leaders. Later, many of its pupils became the commanders of the Uprising of Kościuszko and Poles - participants of later Napoleonic Wars. The creation of the Commission of National Education in 1773 enabled its members– Adolf Kamiński, Antoni Popławski, Franciszek Bieliński, to have an influence on the form of preparing the young people for military service. These and other figures laid the groundwork for contemporary comprehended teaching military.

Key words – military didactics beginnings, theory of education, the Polish literature achievements.

Introduction

The development of Polish didactics thought was determined by the changes that took place in religious, social, political and economic influences over the centuries. Rebirth and the prevailing humanization played a key role in the development of grounds for teaching though. In Poland in the fifteen and sixteen centuries there was an opening for the works of Aristotle, Plato, Cicero, Aesop but

also the educational process was supported by the work of Thomas from Aquinas and Vincent from Beauvais¹. In the sixteen century there was a development of general education; not only in parishes but through teaching young people from three social strata in the spirit of humanities. The nobility was aware of the changes taking place in the world and was eager to attend to school. They wanted to have a humanistic education, especially a military one, and they wanted to study abroad in Italy, the Netherlands, Hungary, and the Czech Republic. The arrival of the Jesuits to Poland in 1564 was the beginning of a large educational and preaching action among the Polish nobility, the bourgeoisie and the peasantry, at that time. The Jesuits enacted essential functions of chaplains, confessors and formed teachers at the royal courts, the nobility courts and rural areas until the cassation of the order in 1773. The national system of upbringing remained in the Renaissance era, for some time, under the influence of J. Długosz- the tutor of kings. But gradually the reform, the humanistic movement, was spreading with the further development of Renaissance thought.

The beginnings

The work of the Polish literature which deals with education as understood in the Renaissance is “The life of a good man” by Mikołaj Rej (part of the “The Mirror”). The structure of the work is adjusted to the stages of human development, and so: book I covers the period "from the birth of a man, ... the middle age", book II concerns the period of “the middle age”, book III concerns the last period “kind-hearted and their venerable years”². It is a compendium of encyclopedical books and textbooks which indicate both the issues of education and existential issues, woven in the form of sermons, ethical, moral, financial, defense, political and foreign policy. Both the “The life of a good man” by Mikołaj Rej and another work of literature –“The Polish Courtier” by Łukasz Górnicki are written in accordance with the contemporary prevailing manner of informative books. This is an example of the so-called *noble pedagogy* used and developed at a later stage by Józef Wereszczyński “Public from the side offounding chivalry school” and Piotr Grabowski “The Polish lowland”. In the military education of the young nobility both M. Rej and Ł. Górnicki thought that the ideal of the upbringing of a young nobleman is in education in “the craft of chivalry”, the practice in the colonization of the eastern lands. Wereszczyński in Ukraine "in the wild lands", cities, Grabowski in Tatar lands "The Polish lowlands".

J. Wereszczyński, by creating a school of chivalry in Ukraine for more than ten thousand young people, underlines the importance of military education and the

¹ J. Skoczek, *Wybór pism pedagogicznych Polski doby odrodzenia*, Wydawnictwo Zakładu im. Ossolińskich, Wrocław 1956, p. 11-17, 19.

² M. Rej, *Żywot człowieka poczciwego*, w: <http://literat.ug.edu.pl/zywot/index.htm>. March,10 2013.

preparing of young noble people, but not only from the point of view of the noble state. "There should be four thousand of the noble nation, four thousand in Cossack and there should be two thousand of mediocre, faithful nation of marinas"³ These young people were under the direction of captains, lieutenants, and colonels, who would have carried out the role of "the chancellors", "doctors or masters", "deans" in the school, which would be trained "in the wild fields" in the art of warfare. Wereszczyński, as a bishop, gave the work an elaborate form that was close to a sermon. Nevertheless, it is an important contribution to the development of military educational thought. A similar canvas was adopted by P. Grabowski, priest, pastor of Parna. Through a form of "speech to the Crown states" he calls for the education of youth in specific colonies of the nobility, which by fighting with the Tartars and the Turks they augmented the power of the Republic of Poland and they fulfilled specific education by this practical school of life⁴.

The work of bringing a significant contribution to the development of education in an era of rebirth and also concerning issues of education and military education in a large scale is the work of Szymon Maricius from Pilzno, entitled "About the schools, the academies in other words academes, two books" (latin: *De Scholis seu academiis libri duo*)⁵. Szymon Marycki points to the need for the education of kings, senators, ministers, and even the military, not just the leaders, but also "a simple soldier", which does not release from the obligation of studying philosophy. Philosophy is used to teach the soldier: love for his homeland and to instill in him the awareness of the public good⁶. There would be no wonder that he wrote Sz. Marycki "you famous commanders and knights who fight under the banner of a right knight, if you wish prosperity to the country and yourself, be sure to care about science, education and upbringing as well include you and your children, like other states of the Republic of Poland"⁷, if not for the fact that in Poland in this period, and in the rest of the European countries, there dominated the role of the nobility as a group responsible for the defense. Professional soldiers were not functioning in the modern sense of the word. In this case, you should not mistake a mercenary soldier as condottiere with a citizen, a professional soldier because of the responsibility for the defense of the country, he was the noble who was the successor of the knight state. Szymon Marycki distinguished items that

³ Publikacja Księdza Jozepha Wereszczyńskiego [...] na Seymiki przez list objaśniona tak z strony fundowania Szkoły Rycerskiej synom Koronnym na Ukrainie iako też Krzyżaków według Reguły Malteńskiej [...] – Wereszczyński Jozeph (ca 1530 – ca 1599) on: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4109&from=FBC> [April, 12 2013].

⁴ P. Grabowski, *Polska niżna albo Osada Polska*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Kraków 1856, on <http://delta.cbr.edu.pl/dlibra/doccontent?id=755&from=FBC>, [April, 12, 2013].

⁵ J. Skoczek, *Wybór...*, the quote, p. 60.

⁶ Ibidem, p. 61.

⁷ Ł. Kurdybacha, *Poglądy pedagogiczne Szymona Mareckiego*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, the sixth volume, 1963, p 3-39 on [http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14\\$16&qt=IN_PAGE](http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14$16&qt=IN_PAGE). [April, 12, 2013].

should be known for a simple soldier and items which were only for the head man and senior military commanders. In his program, the knowledge that officers of that time should possess includes: philosophy, arithmetic, geometry, astronomy and fiction. We should emphasize the special rationalism of Marycki in relation to conducting wars. He emphasized that “the victory or defeat of the war is not the result of a chance or the influence of metaphysical forces, but the result of a conscious human action, the right knowledge, a thorough understanding of the causes and consequences of any phenomenon, early prevention of possible difficulties and the skilful use of any advantage over the enemy”⁸.

In the opinion of Marycki the basis of education was to be the commander’s rhetoric. Thus the rhetorical skills of the commander should effectively rouse the soldiers to a fight even in difficult and demanding sacrifice. Only then, they could focus their efforts on education subjects included in the trivium and quadrivium. Arithmetic was aimed at general development and also it was of great importance in the life of the military. The geometry allowed to study the practical solving problems such as the establishment of the camps, creating arrays of combat, building the siege weapons, recognizing the power of fortifications. Much space is devoted to astronomy as a science that allows the awareness of the common people and soldiers on the merits of natural phenomena and thus the diffusion of superstition.

A simple soldier had to learn and understand the patriotic and moral knowledge which would allow him not to measure things by “the size of its benefits” but to pay attention to the public good⁹. By gaining moral and patriotic knowledge, a soldier was supposed to be more accurate and more resistant to hardships and setbacks.

Szymon Marycki was not specially recognized among his contemporary people. It was noted by Antoni Danysz in the preface to the Treaty of Sz. Marycki “The schools, in other words the academies of two books” published in 1925 in Krakow “... the book has not had quite a big impression (...) and he fell into oblivion”¹⁰. Reasons for this state may be sought in the social relations, lack of interest in public education.

Although Andrzej Frycz Modrzewski was not a teacher the matter of upbringing and education of his works was in the leading direction¹¹. In “De Republicaemendanda” he shows the importance of physical education in the military when preparing a young people for the overall development and

⁸ Szymon Maricius from Pilzna, *O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*, Biblioteka Pisarzy Pedagogicznych, no 4, Kraków, 1925, in Ł. Kurdybacha, *The views*, quote, p. 20.

⁹ Ibidem, p. 19-20.

¹⁰ Sz. Marycius from Pilzna, *About schools, in other words academies of two books*, M. Arcta, Kraków 1925, p. 5, on <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=2506&from=FBC> July, 3, 2013.

¹¹ Księgi „O obyczajach”, „O szkole”.

upbringing of a citizen¹². Modrzewski the first calls for the establishment of the knight academy modeled on Western Europe. Second, he shows the direction of training and education in international studies, paying particular importance to them. Travel and study abroad should have helped with knowing the customs, the social system of law in foreign countries, being able to take them into a national ground.

Jan Tarnowski was one of the most prominent military theorists in the sixteenth century, he asked the question of warfare and the law at the same time in all his works, and especially in the “*Consilium bellicae rationis*”, “*Acts of the Polish Land Law*”, “*The defense of the crown*”¹³. Hence the court that despite the classification of “*Consilium ...*” as a theoretical treaty is a list of rights - terms of service. Throughout his work Jan Tarnowski gives the feeling of both excellent knowledge of the soldier's craft, and knowledge of the common law, as exemplified by the “*Law ...*” an outstanding work. Jan Tarnowski's contribution in teaching was the importance of “*Consilium ...*” for the education of the next generation of military commanders of the Polish Kingdom.

In respect to the theoretical achievements of Polish military thought L. Wyszczelski emphasizes the importance of such works as “*Home and deeds of chivalry and a brief description of the advantages of teaching in this worthy play of the needed*” Stanislaw Laski, “*Consilium rationis bellicae*” Jan Tarnowski, “*The Case of the Knights*” Marcin Bielski, “*Leges seu statuta ac privilegia Regniae*” James Przyłuski, “*The adominish of war*” Florian Zebrzydowski, “*Book of hetmans*” Stanislaw Sarnicki and “*The improvement of the Polish kingdom*” Andrzej Frycz Modrzewski¹⁴ and others lesser known. Not all of these works are part of the military achievements of theoretical teaching as understood today. J. Bogusz includes works by Jan Długosz, Stanislaw Laski, Andrew's University College, Simon Marecki, Łukasz Górnicki, Jan Tarnowski, Florian Zebrzydowski, Bartosz Paprocki and Jan Zamoyski to works that are teaching the theory of the military achievements of the Renaissance. According to the author, the military achievements of theoretical didactics must also include “*The Mirror*” Mikołaj Rej, “*Publica from the founding school of chivalry*” J. Wereszczyńskiego and “*The lowlands of Poland*” P. Grabowski.

Among the most cited contribution has already been presented. Concerning the recognition they deserve, special attention should be given, according to the author, to “*books of Queen's*” Stanislaw Sarnicki which, although only in the manuscript form (they are in the collections of the Jagiellonian University) they are a valuable

¹² Modrzewski Andrzej Frycz, *O poprawie Rzeczypospolitej: O obyczajach, O prawach*, on <http://litterat.ug.edu.pl/bazylik/index.htm#spis>, [March, 10, 2013].

¹³ K.J. Turowski, *Dziela Jana Tarnowskiego*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Kraków 1858, on: http://books.google.pl/books?id=nmxBAQAQAAJ&hl=pl&source=gbs_similarbooks. [March, 10, 2013].

¹⁴ L. Wyszczelski, *Historia myśli wojskowej, Część I (od powstania do końca XVIII century.)*, AON, Warszawa 1992, p. 148-178.

contribution to the theory of military training. In the third book (all composed of ten books of the manuscript) Sarnicki presented problems with training soldiers and war preparations of the state. He was a long-standing supporter of (organizational and training) preparations for war state. He proposed the establishment of cavalry schools by provinces, and the conducting extensive training of infantry, including the acquisition of physical fitness. The training chief captain answered this role in his opinion and was the Field Crown Hetman and is one of the main tasks in peacetime. Stanislaw Sarnicki is known especially for one of the first texts in Polish about diving¹⁵.

The sixteenth century did not support the development of military training. A. Knot writes “It is common at that time in the spheres of noble belief that knowledge of the art of war is acquired through experience in the face of the enemy on the battlefield among the turmoil of war.”¹⁶ Although there were many wars in this century¹⁷, most people were migrating to study abroad in order to get a military education. Examples are: Jan Tarnowski, Stanisław Zolkiewski, Stanislaw Koniecpolski. Karol Chodkiewicz, Stefan Czarnecki and Jan III Sobieski boasted of self-teaching as a form of gaining experience of war in military camps boasted¹⁸.

The seventeenth century and the beginning of the eighteenth saw a gradual decline of the parish schools and the church schools, the importance of the Krakow Academy also decreased. The bloom is still fulfilling the role of Jesuit education center conservative (Jesuit College) and his sophisticated humanities program¹⁹. During this period, the pattern of progressive humanism was extended by Jan Zamoyski, Chancellor and Hetman of the Crown, a learned humanist from the one side and a soldier and politician from the other. Well educated, Zamoyski could emphasize and promote the importance of science and education in social life – “Nothing in life is more useful and more coveted than science and virtue”²⁰. It was appointed by the Chancellor of the University of Zamoyska and remained at the same level of the education of a high school but it educated in the spirit of humanism in the philosophical sciences - mathematics, logic of metaphysics, pronunciation, ethics, policy, law and medicine. It was a noble school preparing young people to live in a noble society and so it was in the purpose of its founder.

¹⁵ S. Sarnicki, *O zwyczaju morskiej bitwy*, in: J. Z. Lichański, *O zwyczaju morskiej bitwy*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983.

¹⁶ A. Kot, *Z przeszłości szkolnictwa wojskowego w Polsce*, the copy from the friend of school, no 16 from October, 20, 1928, Poznań 1928, p. 3.

¹⁷ In the chronological order: the II war of Lithuania and Moscow- 1500-1503, the III war of Lithuania and Moscow in 1507-1508, the IV war of Lithuania and Moscow 1512-1522, the war of Poland and Teutonic Knights 1519-1521 (wojnapruska), V war of Lithuania and Moscow was in 1534-1537, VI war of Lithuania and Moscow 1558-1570, the war of the Republic of Poland and Gdańsk 1576-1577, the war of Poland and Russia 1577-1582.

¹⁸ Ibidem, p. 3.

¹⁹ J. Skoczek, *Wybór ...*, wyd., quote. p.CXXIV.

²⁰ Ibidem, p. CXXVI.

The seventeenth century was not favorable for the development of Polish military thought. Hence military teaching did not have the outstanding works, deepening its theoretical achievements. Nevertheless, individual scholars have tried to promote an interest in this issue. A significant figure, who as the author of the often controversial theoretical treatises brought significant achievements of the theory of military thought, was Aleksander Fredro Maximilian. In "Regiment of infantry or the regiment of stoppage and orderliness" Fredro promoted both increasing numbers, in his opinion the basic types of troops, as well as ongoing training of infantry regiments. In "Needed discussion about the military order and militia" Fredro indicates the need for individual and team training of Polish cavalry troops, especially the militia, which in his opinion on the matter presented a serious deficit²¹. To counteract this state of affairs was to carry out, according to Fredro, one month of practical training at fighting for the captains. In the opinion of many scholars Fredro remains controversial because of the frequent lack of reality and the utopian character of the solutions. In the educational concepts of Fredro there always is a need of going to school abroad. According to Fredro, the aim was on the one side to gain life experience and the extension of single-mindedness on the other. Fredro paid particular attention to combining theoretical knowledge with the general theoretical and practical education of military and chivalrous officers²². Fredro has created a special group of mathematical – military science, he include there mathematics, military architecture, including military strategy, tactics and fortifications. There should have also been history and rhetoric. According to Fredro, in free time there should have been the knight-military exercises such as: archery, running, jumping, riding, building ramparts and fortifications, or their models of wax, staging of battles on the boards with carved figures²³. Thanks to this all Fredro was a didactic and teacher trainer, talking from the point of the theoretical and practical model for military education.

The first book, rules of infantry, is, according to the researchers, the work of Błażej Lipowski and it was written in 1660²⁴. B. Lipowski emphasized many shortcomings in the training of infantry, that in his opinion was due to the negligence of the Polish Kingdom and lancers, or the fact that musketeers were not even considered by the nobility as soldiers. He expressed his concern in a short description of the composition, equipment and training of the individual infantryman, and the composition of the company, and the infantry regiment. He added a training course for infantry, different for each type of weapon, including exercises with weapons such as the musket. All of one chapter is devoted to a military exercise – "to exercises in a war order".

²¹ L. Wyszczelski, *Historia ...*, published. quote., p. 169.

²² H. Barycz, *Andrzej Maksymilian Fredro wobec zagadnień wychowawczych*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1948, p. 36-37.

²³ *Ibidem*, p. 49.

²⁴ B. Lipowski, *Piechotne ćwiczenie albo wojenność piesza*, on:<http://www.wbc.poznan.pl/Content/49192/directory.djvu>, [April, 12,2013].

The thought of the Enlightenment Era is inherently associated in Poland with Jan Amos Komeński. He was brought up in this philosophy, as the Czech Reformation Comenius he was exiled during the Thirty Years' War and he found powerful protectors in Poland, Sweden, the Netherlands, and Hungary and conducted educational and scientific activities. He published his greatest work, “The great didactics” not in Leszno, where he did it in the estate of a noble. Leszczynski. but he published it in Amsterdam in 1657, after the death of the protector. It presents the outline of his reform of bringing up children and teaching. He emphasizes the appeal to nature as the best teacher. He indicates the principles, methods and means for achieving the teaching's purpose. Suchodolski²⁵ made an analysis of the life and achievements of Comenius and the impact of his works on living together and the child. It allows for the idea that Comenius, although he was a philosopher and peace-loving teacher and asked him (Panegersia, Voice of peace, Hypomnemata, the Angel of peace, Panaugia) by emphasizing the importance of education and teaching, and knowledge as a panacea for the imperfections of the world, to promote the philosophy of education, continuous learning, understood today as lifelong learning (Pampaedia)²⁶.

In the Enlightenment Stanislaw Staszic had a particular role in the development of educational sciences. In “Notes on the life of Jan Zamoyski”²⁷, he draws attention to the life sciences, national history and physical education that would prepare young people for military service to defend the country. He proposes a program of military service for any nobleman before he takes any government position. Staszic proposes to maintain the ability of the nobility to defend the country through military exercises, “... a reminder military exercises let all the earth, and the county clerk is required to convene at least once a year, a subordinate office of the nobility, and the governor every two years with all citizens of his province”²⁸.

The development of teaching the military, initially conceived as military education is inevitably associated with a military education. Although the first thoughts of chivalry schools appeared in sections by J. Wereszczyński and P. Grabowski their further development had to wait for the kings: Władysław IV, Jan Kazimierz and Jan III Sobieski. The idea matured for almost all of the seventeenth and eighteenth centuries to come true only in a foreign country for the merit of the Polish king Stanislaw Leszczynski. He founded in Luneville, as a Duke of Lorraine (after the renouncement of the crown in 1733) in 1738 the Chivelry Academy, he dedicated it half to the Lorraines and half to the Poles. The school lasted until 1766. In the training program there were, among others: the

²⁵ B. Suchodolski, *Komeński*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1979.

²⁶ Ibidem, p. 41.

²⁷ S. Staszic, *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, Published, Warszawa 1787, in: M. Klimowicz, *Oświecenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, p. 418.

²⁸ S. Staszic, *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, in: Polska Biblioteka Internetowa, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=6273. [April,12,2013].

military exercises, the learning of foreign languages, mathematics, and history. There twelve young men on average, were educated in the curriculum. As A. Knot indicates, they exerted a large influence on the thoughts of creating a school of chivalry in the country²⁹.

In the development of teaching the military art, especially in the institutional sense, of great importance was the establishment in 1765, by King Stanislaw August Poniatowski, of a school known as the Knight School Cadet Corps. Its creation was associated with a promise of Stanislaus Augustus in pactaconventa. As part of its operation completed in the years 1768-1794 over 650 cadets graduated from there, and 300 external students who during their study underwent a series of primary school (Class VII and VI), and thanks to the high school level (class V-III) to close with the universities specialist level (Class II-I)³⁰. In the era of enlightenment the Chiverly School was the precursor of the planned training program by the prism of general education (at all levels of education in this period), patriotic education, instigated by directors of science John Linda, Christopher Pfleiderer and John Michael Hube and military training. A mixture of civic education, training content composing of French spirit encyclopaedism combined with practical in-depth learning at German art of war camps during the summer on the "PolaUjazdowskie" resulted with a graduate being the elite of Polish society. The Corps of Cadets was a school of two types: general education and a military one. Also graduation allowed the graduate to choose his career. Most of them, however, remained in military service³¹. The School of Artillery and Engineering Applications of Warsaw was established in 1809 and later, in 1820 there was established a school of the same name but under the auspices of Tsar Nicholas I. In contrast to the earlier prototype there was already established a military university polytechnic education program, based on the excellent, at that time, patterns of the French polytechnic school. Educated in a two-year-curriculum and after three years of science, foreign languages, including tactics, strategy, artillery, fortification, topography³².

The establishment in 1773 of the National Education Commission did not result in significant changes in the education of the military. Education in the Corps of Cadets as reporting directly to the king remained outside the jurisdiction of the Commission and even whilst also standing at a high level it did not require systemic reform. There were at that time the works of theorists such as, members of the Commission - Adolf Kamieńskiego, "Civic Education", Anthony Poplawski, "The Regulation and perfecting civic education", Francis Belinsky "Method of Education in the fifteenth lists".

²⁹ Ibidem, p. 9.

³⁰ D. Kozerański, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947-1967*, the publishinghouse, Neriton, Warszawa 2005, p. 19.

³¹ A. Kot, *Z przeszłości ...*, wyd. quote., s. 11.

³² Ibidem, p. 23.

F. Belinski pays much attention to defense, public education, which was identified in the sixth letter, through learning the art of war, providing for drilling a soldier and, in the tenth letter to political education. “It takes an hour to allow the young to play together, so that's useful and had fun, useful to my attention. Every citizen of the Republic shall be the homeland of his defense. The Art of War today more for a decent trade troops, rather than the innate courage to funding - and you can not make those leisure hours on learning drill, bulling etc. sacrifice? It does not need understanding, but getting used to all it needs. (...) And so the Homeland in an emergency defense will draw. All young trained skillful will become a soldier”³³. “A young person made perfect, in life he can be a rational man, but to become a useful citizen, he needs to discover whatever country of origin and neighbors turnover useful or harmful can bring in a word, to show the ability of government belongs and therefore learning policy (...)”³⁴.

A. Poplawski in the chapter “How can it be held in public schools Physical Education, Christian and moral” indicates the solution to the problem of physical fitness through field trips, three times a week to get through the game of football, running, exercise whip and other physical exercise in the form of a perfect recreation. However, the key objective, which is seen by A. Poplawski is training young people in drill, marches, “in all the evolutions of the soldiers.” Instead of shooting (allowed only exercise singlestick) he requires training in defense and attack in the square, setting up and folding camp. To this end, he proposed that two retired soldiers maintain the public schools creating military instructor-led classes³⁵. This was in a similar vein to Ignacy Potocki, Hugo Kołłątaj and Stanislaw Staszic performed. Special educational development of thought is for the period limited to attempts to restore the Polish state in the era of the Cours lasting four years. But we will discuss it in the next article.

Conclusions

Teaching the military did not develop as a separate discipline of pedagogy, in a revolutionary way and its present form was determined to achieve the evolutionary sciences today equated with the art of war - its history, the history of war and the military, commanding, tactics, operational art, and assigned to the education, military education, which had a much larger role in educational issues and education than today. In his lifetime there was included the importance of education and educational processes concerning the difficult subjects of art of war

³³ F. Bieliński, *Sposób edukacji w XV listach*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Kraków 1888, p. 63.

³⁴ Ibidem, p. 94.

³⁵ A. Poplawski, *O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacji obywatelskiej, Projekt Prześwietnej Komisji Edukacji Narodowej Korony Polskiej*, Warszawa 1775, p. 150-151, The collection of the Polish Internet library, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=41445, [March,27,2013].

and combat adapted for a. In recognition of the achievements of the special art of war as the basis for the theory and practice of military training and education literature we must include M. Reja, Sz. Marcius, A. F. Modrzewski J. Tarnowski, S. Sarnicki, A. M. Fredro and in terms of institutions the "Knights" Academy - the first military school in Poland.

Bibliography

- Barycz H., *Andrzej Maksymilian Fredro wobec zagadnień wychowawczych*, Polish Academy of Arts and Sciences, Kraków 1948.
- Bieliński F., *Sposób Edukacji w XV listach*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół wyższych, Kraków, 1888.
- Grabowski P., *Polska niżna albo Osada Polska*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Kraków, 1859, on <http://delta.cbr.edu.pl/dlibra/doccontent?id=755&from=FBC>, [April, 12,2013]
- Kot A. *Z przeszłości szkolnictwa wojskowego w Polsce*, the copy from the friend of the school, no 16 from October, 20, 1928, Poznań 1928.
- Kozerawski D., *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947-1967*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005.
- Kurdybacha Ł., *Poglądy pedagogiczne Szymona Mareckiego*, in: *Rozprawy z dziejów oświaty* sixth volume, 1963, p. 3-39, on: [http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14\\$16&qt=IN_PAGE](http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14$16&qt=IN_PAGE). [April, 12, 2013].
- Lichański J. Z., *O zwyczajach morskiej bitwy*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983.
- Lipowski B., *Piechotne ćwiczenie albo wojenność piesza*, on: <http://www.wbc.poznan.pl/Content/49192/directory.djvu>, [April, 12,2013].
- Marycius Sz. from Pilzna, *O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*, M. Arcta, Kraków 1925, p.5. on: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=2506&from=FBC>, July, 3, 2013 r.
- Modrzewski A. Frycz, *O poprawie Rzeczypospolitej: O obyczajach, O prawach*, on: <http://literat.ug.edu.pl/bazylik/index.htm#spis>, [March, 10,2013].
- Skoczek J., *Wybór pism pedagogicznych Polski doby odrodzenia*, Wydawnictwo Zakładu im. Ossolińskich, Wrocław 1956.
- Kozerawski D., *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947-1967*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005.
- Kurdybacha Ł., *Poglądy pedagogiczne Szymona Mareckiego*, in: *Rozprawy z dziejów oświaty* sixth volume, 1963, p.3-39, on: [http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14\\$16&qt=IN_PAGE](http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-e645bd3b-3e10-4829-89cd-28af7b64c296?q=e913cda6-d79b-4da8-9110-040e32de0a14$16&qt=IN_PAGE). [April,12,2013].
- Lichański J. Z., *O zwyczajach morskiej bitwy*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1983.
- Lipowski B., *Piechotne ćwiczenie albo wojenność piesza*, on: <http://www.wbc.poznan.pl/Content/49192/directory.djvu>, [12.04.2013].

- Maryciusz Sz. z Pilzna, *O szkołach, czyli akademiach ksiąg dwoje*, M. Arcta, Kraków 1925, s. 5.
w: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=2506&from=FBC>, 03.07.2013 r.
- Modrzewski A. Frycz, *O poprawie Rzeczypospolitej: O obyczajach, O prawach*, on:
<http://literat.ug.edu.pl/bazylik/index.htm#spis>, [March,10,2013].
- Skoczek J., *Wybór pism pedagogicznych Polski doby odrodzenia*, Wydawnictwo Zakładu im. Ossolińskich, Wrocław 1956.